

(м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / відп. за випуск М.І. Пашковський ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 571-574.

7. Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО Планета-Принт», 2021. 404 с.

Футорянська Катерина Павлівна

*аспірантка Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

**РОЛЬ ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ ЄСПЛ У СПРАВАХ ЩОДО
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ЗАХИСНИКІВ МАРІУПОЛЯ**

Під час збройного конфлікту питання захисту прав та свобод людини стає більш актуальним та наріжним через те, що гарантування та забезпечення ускладнюється фактором існування постійної загрози військових небезпек. Для України питання є нагальним ще з 2014 року, що набрало з 24 лютого 2022 року нового оберту внаслідок масових порушень в результаті широкомасштабної агресивної війни Росії проти України. Питання постає як щодо цивільного населення, так і щодо інших жертв війни, наприклад, комбатантів, які здалися або були захоплені в полон супротивником. Зокрема, у квітні - травні 2022 року в російський полон потрапило понад 2500 українських військових – захисників Маріуполя, які перебували на території металургійного комбінату «Азовсталь» [1]. Забезпечення їх основних прав, у тому числі як військовополонених, а також визволення з полону залишається актуальним питанням не лише для українського, але і для міжнародного правозахисного порядку денного.

Оскільки мова йде про захист прав однієї з категорій жертв збройного конфлікту, норми міжнародного гуманітарного права мають особливе

значення через свою предметну спрямованість. Так, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року передбачає, що за поводження з військовополоненими відповідає держава, яка тримає в полоні (ст. 12), з військовополоненими слід поводитися гуманно та надавати їм усебічний захист (ст. 13), військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі (ст. 14), їм повинна надаватися безоплатна медична допомога (ст. 15) та інше [2]. Разом з тим, фундаментальні права людини, у тому числі гарантовані Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (надалі – Європейська конвенція з прав людини) та відповідними Протоколами до неї, відхилення або відступ від яких є неможливим, продовжують поширюватись на всіх осіб без виключення, навіть в умовах збройного конфлікту.

Відповідно, Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ або Суд) приймає справи щодо порушення прав жертв збройного конфлікту до розгляду, але виключно в рамках Європейської конвенції з прав людини та осіб, які знаходяться під юрисдикцією держави-члена Ради Європи (прим. з 16 вересня 2022 року ЄСПЛ не приймає до розгляду справи проти Росії через виключення останньої з Ради Європи 16 березня 2022 року). Як стверджує відомий український вчений, діючий суддя ЄСПЛ М.М. Гнатовський, «сучасний підхід Європейського суду з прав людини дозволяє забезпечити юридичний результат, який відповідає Європейській конвенції та міжнародному гуманітарному праву, нехай і без прямої згадки останнього» [3, с. 98].

Враховуючи, що ЄСПЛ приймає до розгляду заяви щодо захисту прав такої категорії жертв збройного конфлікту як військовополонені, але розглядає їх виключно в рамках фундаментальних прав, та у разі існування на думку Суду «ризик заподіяння неминучої та невинуватної шкоди» заявнику/заявникам [4, п. 104], вкрай вірогідним є застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ, яким передбачені тимчасові заходи. Особливість цього правозахисного інструменту полягає у швидкості застосування – ЄСПЛ

приймає відповідну ухвалу в найкоротші терміни (питання кількох днів), а також у можливості визначити заходи, які є більш належним до тієї чи іншої ситуації, враховуючи індивідуальні обставини кожного запиту.

3 червня 2022 року Європейський суд з прав людини отримав низку індивідуальних заяв щодо порушення прав українських військовослужбовців, які обороняли Маріуполь та були взяті в полон РФ. За заявами було застосовано Правило 39 Регламенту Суду, що становить особливий інтерес з точки зору ефективності та необхідності тимчасових заходів за індивідуальними заявами, якщо має місце збройний конфлікт - війна.

Зокрема, за заявами по. 28944/22 Саадун проти Росії та України [5], по. 31217/22 Піннер проти Росії та України [6] та по. 31233/22 Еслін проти Росії та України [6], які стосувались українських військовополонених захисників Маріуполя, засуджених судом так званої «Донецької народної республіки» до смертної кари, Європейський суд з прав людини застосував наступні тимчасові заходи. Росія мала забезпечити невиконання рішень про застосування смертної кари, дотримання конвенційних прав заявників, зокрема щодо статті 2 (право на життя) та статті 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) Європейської конвенції з прав людини, а також належні умови тримання в полоні та надання будь-якої необхідної медичної допомоги [5, 6].

Окрім того, важливо звернути увагу на тимчасові заходи, що були застосовані за заявою по. 31258/22 Олійниченко проти Росії та України, що стосувались українського військовослужбовця захисника Маріуполя, зареєстрованого українською владою як такий, хто був захоплений в полон Росією. Зокрема, жінка заявника надала свідчення очевидців про ймовірні тортури, що було застосовано до українських військовослужбовців під час утримання російськими військами в одному з таборів для військовополонених, де нібито перебуває пан Олійниченко. Жінка просила у якості тимчасових заходів встановити урядам РФ та України надання інформації про місце перебування її чоловіка, забезпечити йому безпечні умови та подальше

звільнення з полону. В ухвалі про застосування тимчасових заходів ЄСПЛ вказав уряду Росії на необхідність забезпечити дотримання конвенційних прав пана Олійніченка та надати необхідну медичну допомогу, якщо така буде потрібна. Також ЄСПЛ запросив Росію надати інформацію, чи перебуває пан Олійніченко у полоні та, якщо так, в яких умовах тримання. Уряд України також просили надати дотичну інформацію [7]. Тимчасові заходи за зазначеною заявою було поширено на всіх українських військових, які перебувають в полоні РФ та щодо яких існує достатньо доказів, що вони стикаються з серйозним і неминучим ризиком невинуватної шкоди фізичному здоров'ю чи праву на життя. Також ЄСПЛ підтвердив своє рішення про поширення тимчасових заходів на всіх українських військовополонених згодом в рамках розгляду запиту України у справі Україна проти Росії (X) (№ 11055/22), який було зроблено 23 серпня 2022 року [8].

Одразу після застосування Європейським судом з прав людини Правила 39 Регламенту Суду завжди постає питання щодо подальшого виконання таких заходів, що є логічним, оскільки має дійсно змінити ситуацію та зупинити порушення прав людини. Обов'язковість виконання ухвал про застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ прямо хоча і не закріплена, у судовій практиці ЄСПЛ відобразив свою позицію, що презюмує добросовісне виконання стороною/сторонами тимчасових заходів в силу зобов'язань за ст. 33, ст. 34 та ст. 46 Європейської конвенції з прав людини.

За заявами українських військовополонених – захисників Маріуполя тимчасові заходи ЄСПЛ не були виконані. Так, хоча заявників за вищезгаданими заявами, а саме Шона Піннера, Ейдена Есліна та Брагіма Саадуну і було звільнено з російського полону у кінці вересня 2022 року, тобто смертну кару не застосовано [9], малоімовірно що це є наслідком виконання тимчасових заходів, оскільки обмін мав місце при посередництві третьої сторони, яка не є навіть Договірною стороною Європейської конвенції з прав людини, - Саудівської Аравії. Пана Олійніченка станом на кінець жовтня 2022

року з полону звільнено так і не було, за інформацією його дружини, гідні умови тримання також не забезпечуються [10].

В доктрині існує думка, що найбільш ефективними є тимчасові заходи за Правилom 39 Регламенту, що застосовуються за індивідуальними заявами або коли є певна індивідуалізація. Так, професор Канстанцін Дзегцяров пропонує навіть зміни до Регламенту ЄСПЛ, «згідно з якими Суд мав би право вживати тимчасові заходи лише у випадках, коли жертви та необхідні дії можна чітко ідентифікувати» [11]. Однак, тимчасові заходи за заявами українських військовополонених вказують, що індивідуалізація та чітка ідентифікація не є фактором, який суттєво вплине на ефективність тимчасових заходів за Правилom 39 Регламенту Суду.

По – перше, виконання тимчасових заходів є питанням наявності на те волі держави виконувати такі заходи. Якщо питання насамперед пов'язано з державними інтересами, а збройний конфлікт – це завжди питання державних інтересів, у таких випадках договірні сторони схильні не виконувати тимчасові заходи. Так, професор Канстанцін Дзегцяров зазначає, що виконання ухвали щодо застосування тимчасових заходів в момент розгортання певних подій, може надто дорого коштувати Сторонам [11]. По – друге, існує фактор взаємодії та відношення самої РФ до Європейського суду з прав людини, що також робить тимчасові заходи неефективними.

Враховуючи вищезазначене можна дійти висновку, що тимчасові заходи, що застосовані за індивідуальними заявами українських військовополонених – захисників Маріуполя відповідно до Правил 39 Регламенту ЄСПЛ виявляються малоефективними в правозахисному розрізі через такі фактори як відсутність волі держави, пов'язаність з державними інтересами та суб'єктивне відношення держави - РФ - до ЄСПЛ та рішень/ухвал Суду. Більш ефективними такі заходи виявились з позиції можливості привернути увагу суспільства та міжнародного співтовариства до правопорушень, що мають місце, та винести питання додатково в публічну площину.

В той же час, незастосування ЄСПЛ тимчасових заходів за розглянутими заявами виявилось б таким, що виправдовує правопорушення щодо військовополонених. Отже, питання доцільності застосування Правила 39 за заявами, що пов'язані зі збройним конфліктом, є відкритим оскільки відсутність волі держави щодо виконання знецінює заходи як правозахисний інструмент. Повноцінний аналіз ефективності Правила 39 Регламенту ЄСПЛ та доцільності застосування тимчасових заходів у разі збройного конфлікту не може бути проведений базуючись на справах, де стороною є РФ, через те, що держава не визнає для себе авторитетність ЄСПЛ та Європейської конвенції з прав людини, на захисті якої стоїть ЄСПЛ.

Джерела:

1. Радіо Свобода. Зеленський: у російському полоні перебувають понад 2500 українських військових з «Азовсталі» / Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-hur-azovstal-obmin/31885973.html>
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
3. Гнатовський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя / Микола Миколайович Гнатовський. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 100 (Частина I). – 2011. – С. 95–99.
4. European Court of Human Rights. Mamatkulov and Askarov v. Turkey (applications nos. 46827/99 and 46951/99). 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%5B%2246827%2F99%22%2C%22itemid%22%3A%22001-68183%22%5D%7D>.
5. European Court of Human Rights. European Court grants urgent measures in case of prisoner of war sentenced to death in the so-called “Donetsk People’s Republic” / European Court of Human Rights. –16 June 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7361906-10058158>.

6. European Court of Human Rights. European Court grants urgent measures in cases lodged by two British prisoners of war sentenced to death in the so-called “Donetsk People’s Republic”/ European Court of Human Rights. – 30 June 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7374152-10078472>.

7. European Court of Human Rights. Interim measures concerning Ukrainian prisoners of war/ European Court of Human Rights. – 1 July 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7375654-10081123>.

8. European Court of Human Rights. Request for urgent measures concerning Ukrainian prisoners of war/ European Court of Human Rights. – 24 August 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7411153-10142112>.

9. Суспільне Новини. З полону РФ звільнили громадян Великої Британії та Марокко, яких суд так званої «ДНР» засудив до страти/ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/284224-z-polonu-rf-zvilnili-inozemciv-akih-sud-tak-zvanoj-dnr-zasudiv-do-strati/>.

10. Укрінформ. Родичі українських військових — мами, дружини, сестри - закликали Раду Європи допомогти повернути їхніх близьких з російського полону/ Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3601040-rodici-ukrainskih-vijskovopolonenih-zaklikali-radu-evropi-dopomogti-povernuti-ihnih-blizkih.html>.

11. Kanstantsin Dzehtsiarou. Catch 22: The Interim Measures of the European Court of Human Rights in the Conflict between Armenia and Azerbaijan. 2020. URL: <https://strasbourgobservers.com/2020/10/09/catch-22-the-interim-measures-of-the-european-court-of-human-rights-in-the-conflict-between-armenia-and-azerbaijan/>.

Науковий керівник: Федорова Алла Леонідівна к.ю.н., доцент кафедри порівняльного та європейського права Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.